

УДК 316.3

Е. А. Гансова

д-р філософ. наук, проф. кафедри соціології ІСН
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
к. 40, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна,
тел. +38-0482-68-60-92, e-mail: kafedra_soc_onu@ukr.net

СОЦІОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ГАЛУЗЬ СОЦІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

В роботі мова йде про необхідність розробки теоретико-методологічних засад соціальної політики. Соціологічна наука здатна озброїти державне управління соціологічною теорією та методами дослідження соціальної сфери, що має допомогти знайти адекватні соціальні технології управління.

Ключові слова: соціальні відносини, соціальна політика, соціальні стандарти.

Науковий погляд на розробку теорії соціальної політики повинен базуватись, перш за все, на соціології. Соціологічний підхід до суспільства дозволяє побудувати модель як цілісної суспільної системи, так й її окремих підсистем, зокрема соціальної сфери. Соціологічна наука містить в собі категорії й узагальнення, за допомогою яких можуть бути описані, з'ясовані та визначені закономірності функціонування цієї галузі життя, її зв'язки з економікою, політикою, культурою.

Науково-теоретична концепція соціальної політики може складатись з системи соціологічних категорій. Центральне місце в ній відводиться поняттю «соціальні відносини». Якщо узагальнити численні визначення цієї категорії, що мають місце в спеціальній літературі, то стає можливим виділити чотири аспекти розуміння соціальних відносин:

- соціальні відносини — це відносини диференціації в суспільстві;
- соціальні відносини — це стосунки, які утворюються між певними групами в суспільстві та регулюються нормами;
- соціальні відносини — це система цінностей населення, крізь «призму» яких воно оцінює сьогодення, минуле та майбутнє країни;
- соціальні відносини — це відносини, що складаються між державою й населенням, а також між особистістю та державою з приводу всебічного задоволення потреб людини та її соціального захисту.

Кожне визначення дозволяє запропонувати мету соціальної політики, яка полягає в необхідності регулювати існуючу в суспільстві диференціацію. За радянських часів влада намагалась «стирати» різницю між групами. Зараз завданням уряду є регулювання відносин між різними групами населення, знання їх особливостей, врахування потреб та інтересів, застосовуючи принцип адресності.

Наприклад, перерозподіл доходів через податкову систему має сприяти зниженню рівня соціальної дистанції між майновими групами. Політика

соціального партнерства має на меті за допомогою трудового законодавства регулювати відносини між роботодавцями та найманими працівниками.

Таким чином, визначення категорії «соціальні відносини» дозволяє окреслити зміст та межі того суспільного простору, що зветься соціальним і відносно до якого повинна здійснюватись соціальна політика.

Діяльність, яку ми називаємо соціальною політикою держави, являє собою низку механізмів, що покликані забезпечити такі напрями існування громадян: підвищення громадського добробуту; покращення якості життя народу; забезпечення соціальної та політичної стабільності. Таким чином, соціальна політика має три головні функції: економічну (стимулювання різних видів економічної діяльності); стабілізаційну (створення соціально-економічних передумов для збереження стабільності в суспільстві); стратегічну (створення соціально-економічних умов для збереження та розвитку «людського капіталу», забезпечення необхідного рівня життя для всіх груп населення, доступу до медичного обслуговування, освіти, культурних цінностей [1, с. 7].

Як виглядає співвідношення економічних, соціальних та політичних факторів? Боб Дікон, Мішель Халс і Поль Стабс у книзі «Глобальна соціальна політика» [2, с. 62-64] розглядають цю проблему, яка має принципове значення для розуміння співвідношення економічних і соціальних факторів. Автори руйнують примітивну уяву про механічний зв'язок між рівнем економічного розвитку країни і добробутом населення. Вони зауважують, що стандартне мислення економічне зростання визначає як передумову соціального добробуту. Водночас на вищому щаблі економічного розвитку перебували очевидно проблематичні випадки, особливо випадок із США, країною, котра, незважаючи на подальше економічне зростання, явно залишалася «відсталою державою добробуту». Як показав подальший порівняльний аналіз соціальної політики, вище певного рівня економічних передумов не існує необхідного зв'язку між зусиллями держави щодо забезпечення добробуту та рівнем економічного розвитку. Політичний вибір важить багато і вносить корективи. Окреме місце посідають кілька країн, котрі мають показник людського розвитку набагато вищий, ніж можна було б судити за їхнім ВВП. Серед них — Китай і Коста-Ріка.

Ортодоксальні економісти 1970-х і 1980-х років стверджували, що зростання нерівності в доходах у країні є платою за економічне зростання: чим більше нерівності в країні, тим вона багатша і, як наслідок, тим краще живеться усім громадянам. Ці ортодоксальні ідеї тепер піддаються сумніву.

Зростання азійських держав Південного Сходу розглядається як відмова від цієї думки. Соціальна політика, мета якої — забезпечити кожному справедливую частку майна, ресурсів, може сприяти економічному зростанню. Майбутній розквіт у деяких випадках залежить від сповільнення темпів зростання нерівності.

Взаємозв'язок між економічними, соціальними і політичними чинниками добре простежується, якщо проаналізувати історичний досвід здійснення соціальної політики за умов економічної кризи, стабільності чи зрос

тання. Діагностику цих трьох станів суспільства можна здійснювати за допомогою певних стандартів-показників.

До головних економічних показників слід віднести темпи зростання валового внутрішнього продукту, обсягу виробництва, інфляції. Соціально- економічні показники — це рівень безробіття, відсоток осіб, що опинились за межею бідності, співвідношення середньої заробітної плати й вартості споживчого кошику.

До складу соціальних показників, згідно з методикою ООН, треба включити так званий Індекс людського розвитку, який складається з трьох компонентів: тривалості життя, рівня освіти населення, середньо-душевого доходу. Взаємозв'язок вказаних вище показників може мати такий вигляд: в разі кризового стану економіки держава здійснює політику «надзвичайних заходів»; стабільному стану економіки відповідає політика стимулювання з боку держави; економіка динамічного зростання стає основою для діяльності держави, яка визначається як політика регулювання.

Темпи зміни показника обсягу виробництва можуть коливатися від мінус двадцяти відсотків (-20 %) до нульового рівня (0). Тобто від глибокої кризи до стабільності. Якщо ж цей показник сягає плюс десяти відсотків (+10 %), в країні спостерігається динамічне зростання економіки.

Інший економічний показник, рівень інфляції, свідчить про кризовий стан в тому разі, якщо його розмір дорівнює 50 %, про економічну стабільність при 30 % і про динамічний розвиток при умові 5 % інфляції.

Значний вплив на вибір моделі політичного управління має показник безробіття. В умовах економічної кризи він дорівнює 20 % і пов'язаний з політикою надзвичайних заходів. 10-відсотковий рівень безробіття вважається граничним і свідчить про стабільну економіку, яка супроводжується політикою стимулювання. Безробіття на рівні 5 % часто розцінюють як природне. Воно має місце в умовах зростання економіки.

Ще один соціально-економічний показник — це співвідношення розміру заробітної плати та вартості споживчого кошику. Він є симптомом кризи, якщо дорівнює 50 %, стабільності при умові 70 % і зростання економіки і, відповідно, рівня життя в разі 100 %, тобто коли розмір заробітної плати дорівнює вартості споживчого кошику.

Головні особливості двох політичних стратегій в разі кризи або стабільності мають характер «жорсткого» й «м'якого» маятникового руху.

Економічна криза викликає потребу в «жорсткій» політиці, метою якої є підйом економіки, заохочення населення до підприємницької діяльності через гнучку податкову систему. Зниження податків у таких економічних умовах веде до скорочення соціальних витрат держави. Зростає безробіття, заморожується заробітна плата, інфляційний процес ставиться під жорсткий контроль держави. Простежується падіння життєвого рівня населення.

«М'яка» стратегія націлена на покращення соціальних умов життя громадян, зняття соціальної напруженості. Політика держави набуває соціально-захисної спрямованості, розгортаються соціальні програми. Економіка, яка «встала на ноги», підпадає під податковий прес.

Розглянуті вище методи діагностики стану суспільства та відповідні до них методи здійснення соціальної політики доцільно застосувати до сучасного українського суспільства. Запропонований нами аналіз показує протиріччя, які існують в державному управлінні соціальною сферою життя. Так, жоден з показників не є кризовим, згідно з офіційною статистикою. Темпи зміни обсягів виробництва в 2013 році дорівнювали показникам 0-2 % порівняно з тим самим періодом минулого року; темпи інфляції виглядали як 0 з перспективою зростання до 4 %; рівень зареєстрованого безробіття дорівнює 2,8 % й співвідношення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму сягає 100 %. Таким чином, статистичні показники не фіксують стан кризи в Україні.

Але специфіка українських показників потребує коментарів. Особливо це стосується соціально-економічних даних. Згідно з методикою МОП, безробіття знаходиться на рівні 8 %. 40 % населення отримує мінімальну заробітну плату.

Якщо визначати рівень та якість життя в Україні за показником Індексу людського розвитку, то Україна займає 78-му позицію з 187 країн світу.

Причини соціального відставання можна знайти в соціально-політичній площині, зокрема в недотриманні урядом України мінімальних соціальних стандартів, закріплених в міжнародних деклараціях та конвенціях, пов'язаних з правами людини. Ось декілька з них. Мінімальна заробітна плата має розраховуватися за умов погодинної оплати, яка дорівнює трьом долларам за годину. В цьому випадку розмір мінімальної заробітної плати мав би бути 3840 грн, що ближше до сучасної середньої заробітної плати. Сьогодні в Україні мінімальна заробітна плата для працездатної людини — 1147 грн. Це фактично відповідає стандарту, який визначає офіційну межу бідності — 5 долларів на добу. Мінімальна пенсія повинна становити 45 % середньої заробітної плати. В Україні вона становить 35 %, тобто 890 грн.

Головний базовий показник для розрахунку прожиткового мінімуму — це споживчий кошик. Методика його розрахунку не передивлялась з 2000 року.

Рівень бідності в Україні, визначений міжнародною організацією «Свіробарометр», сягає 78 %.

Такий стан суспільства демонструє соціальне відставання. Для з'ясування причин цього явища необхідно поєднати зусилля соціологів та економістів. Тільки економічний аналіз не дозволяє побачити соціально-політичні чинники зубожіння населення. Причини національного феномена бідності слід шукати в недоліках державної соціальної політики, а також у відсутності певної моделі соціальної політики. Такі моделі, які мають назву «Держава загального добробуту», формувались протягом декількох століть у країнах Європи.

Одним з висновків нашого дослідження може бути ідея стосовно необхідності розробки національної моделі соціальної політики. Українська модель повинна розроблятися на науковій основі соціології, з врахуванням переваг та недоліків вже існуючих європейських моделей.

Список використаної літератури

1. Наумова Н. Ф. Социальная политика в условиях запаздывающей модернизации / Н. Ф. Наумова // Социологический журнал. — 1994. — № 1. — С. 7.
2. Дікон Б. Глобальна соціальна політика / Б. Дікон. — К.: Основи, 1999. — с. 62-64.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2013

Э. А. Гансова

кафедра социологии ИСН ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 40, Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

СОЦИОЛОГИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ КАК ОТРАСЛЬ СОЦИОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ

Резюме

В работе речь идет о необходимости разработки теоретико-методологических оснований социальной политики. Социологическая наука способна вооружить государственное управление социологической теорией и методами исследования социальной сферы, что может помочь найти адекватные социальные технологии управления.

Ключевые слова: социальные отношения, социальная политика, социальные стандарты.

E. A. Gansova

Sociology Department of the Institute of Social Sciences
Odessa I. I. Mechnikov National University
R. 40, Frantsuzki blv. 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

SOCIOLOGY OF SOCIAL POLICY AS THE FIELD OF SOCIOLOGICAL SCIENCE

Summary

The article suggests the methodology of social policy. Sociological science is able to give state government the special theory and methods of research social sphere that will promote to find appropriate social technologies of management.

Key words: social relations, social policy, social standards.